

Szautner Zsigmond, a Budai Zeneakadémia igazgatója és családja mandolinegyüttesként (egy gitárral) 1900-ban. Forrás: Fortepan

 Dr. Székely György

Lant és gitár az előadó-művészet világában 2. rész

„Maga a pengetett hang tartalmaz egy elbűvölő, zenén kívüli varázslatot” (*John Williams gitárművész*)

Folytatódjék a klasszikus gitár történetében való barangolásunk!
Ám mielőtt a következő állomásra érénk, ismerkedjünk meg a lant-gitárcsalád egy újabb tagjával is. A gyakran hozzá kapcsolódó asszociációk ellenére nem számít ősi hangszernek, ám még napjainkban is igen népszerű: a mandolin.

Egy különös ág a családfán

A kis lantkorpuszú, általában pengetővel megszólaltatható hangszer hangolás tekintetében a hegedűhöz hasonlít: 4 szimpla vagy dupla fémhúr kvinthangolásban. Sokféle elnevezése van: mandola (ez a nagyobb méretű hangszer), mandora (milánói változat), pandura (nápolyi változat), panorett, pandurina, bandora. Vigyázat: füstölt mandolin is létezik, amely azonban a parasztsónkák egyik változata, s mandolinszerű alakjáról kapta a nevét. Kovács Emil hangszerkészítő mester *Pengetős hangszerek* című könyve (1976) – amely az interneten is hozzáférhető – részletes leírásokat tartalmaz e család valamennyi jelentős tagjáról. A 17. századból származnak az első leírások erről a kecses hangszerről, őse talán a gitárcsaládból származó *chitarra battente*. 1740 körül terjedhetett el, ahogyan a bélhúrok fémhúrokkal való helyettesítése is. A hangszer fennmaradásáról a klasszikus zenében Vivaldi, Händel mandolinszólóra írt versenyművei gondoskodtak. Ezek egy régebbi típusra, az ún. milánói mandolinra készültek.

A pengetővel elért tremolóhangzás jellegzetes és hatásos valamennyi zenei műfajban. Mozart is írt dalt mandolinkisérettel, valamint a *Don Giovanni* című opera híres szerénájában is alkalmazta. Beethoven fiatalkorában legalább hat művet írt az ekkor Bécsben nagyon népszerű hangszerre. Egy kiváló magyar mandolinjátékos, Mayer Lajos elsőként játszotta lemezre őket (Hungaroton, 1982). Mahler (*7. és 8. szimfónia, Dal a Földről*), Prokofjev (*Rómeó és Júlia*), Schönberg, Webern, Boulez is szívesen alkalmazta a hangszeret. Az interneten több mint száz kiemelkedő mandolinjátékos található a klasszikus, pop-könnyzene és a népzene világából. A jelenkor egyik népszerű virtuóza az izraeli Avi Avital. Versenygyőzelmei, lemezdíjai révén világjáró művésszé avanszált. Klasszikus és népzenei művek átíratat

Avi Avital, korunk nagy mandolinvirtuóza.
Forrás: avivital.com

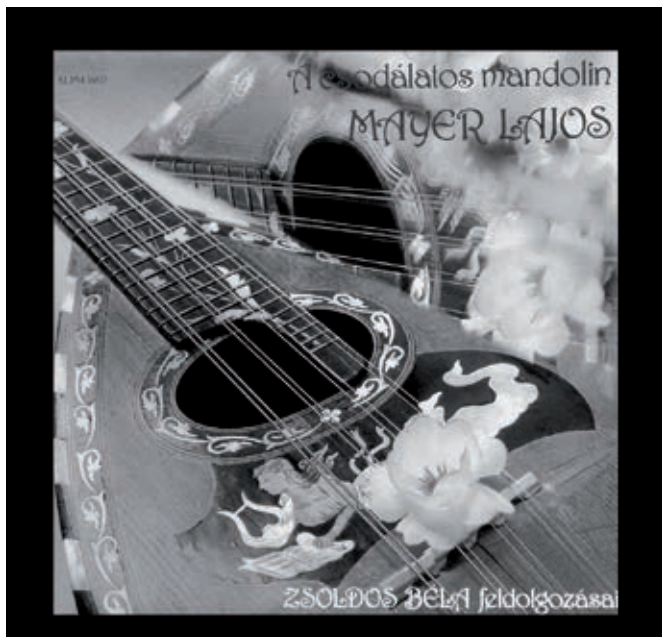

készíti el: nagy feltűnést keltettek Bach szonáta- és koncertlemezei. Hazánkban többször is szerepelt nagy sikerrel.

A gitármuzsika első fénykora, a múlt nagy úttörői

Egészen bizonyos, hogy a művészi szinten működő klasszikus gitárelőadók szinte mindegyike Spanyolországból vagy Olaszországból indult. Nem csoda, hiszen ott szinte mindenki gitározott, csak idő kérdése volt – néhány száz év –, hogy érvényesüljenek e hangszer „kis Mozartjai”. A fémszállal sodort selyemhúr felfedezése a mélyebb regiszterben való játékot is lehetővé tette. A 18. században Madrid volt a gitárkultúra központja, de Olaszországban, majd Franciaországban és Ausztriában is felütötte fejét a gitármánia. Az öthúros helyett a hathúros hangszer vált népszerűvé, s a duplahúrok után, amelyek hangolása nehézkes volt, a szimpla húros változat terjedt el. Nemsokára Anglia, a holland, belga területek és Oroszország is beállt a sorba, utóbbiban a héthúros gitár is terjedni kezdett. Amerikában inkább a népi hangszerváltozat lett egyre népszerűbb.

Luigi Rodolfo Boccherini (1743-1805) olasz csellista csodagyermekként kezdte pályafutását. Korának neves zeneszerzője is lett, a versenymű és kamarazene műfajában (csellóverseny, vonósnégyes, vonósötös) úttörő volt, de gitár-kamarazenei művei ma is a legjátszottabbak közé tartoznak. Élete furcsa kanyart vett, mert II. Frigyes Vilmos porosz király annyira megkedvelte, hogy udvari zeneszerzőnek hívta meg Madridba. Itt viszont csak urának komponálhatott, ami egyben karrierje végét jelentette. Nem volt sem jó menedzser, sem üzletember, Madridban hunyt el szegénységben. Utolsó éveiben műveinek gitárra való átírásából élt meg. A megrendelő de Benavente márkai volt, korának egyik népszerű gitárosa. E korból két kiemelkedő gitárművész is számon tart a zenetörténet: Fernando Sor (1778–1839) szintén csodagyermekként lett ismert Spanyolországban, Alba hercege, sőt Mária Lujza császárné is a csodálói közé tartozott. Több száz műve között opera és balett is található. Mozart *A varázsfuvolájának* egy témájára írt variációi a leggyakrabban játszott gitárművek közé

Mayer Lajos lemezének borítója. Forrás: Gramofon – archív

tartoznak. Egyik kritikusa „a gitár Beethovenjé”-nek nevezte, a Londoni Filharmonikusokkal saját művét is előadta. Játéktechnikájára jellemző volt, hogy nem körömmel, hanem az ujjak húsos részével szólaltatta meg a hangszert, ami azóta is ritkaságnak számít. Párizsban vitába is keveredett Dionysio Aguadoval (1789–1849), aki korának másik nagy virtuóza volt. Ő „foggal-körömmel” ragaszkodott ahhoz, hogy a körömmel való játék hangosabb, hatásosabb. Végül neki lett igaza...

Ferdinando Carulli (1770–1841) olasz gitárművésznek és pedagógusnak köszönhetjük a legkellemesebb és legkönnyebben elsajátítható tanulmányokat, táncdarabokat, szóló- és kamaraműveket. Gitáriskoláját és az általa kifejlesztett tízhúros gitárt (négy basszshúrral) manapság is használják. Eredetileg ő is csellózni tanult, akárcsak Mauro Giuliani (1781–1828), aki élete nagy részét Bécsben töltötte. Művészetét a legnagyobb hangszeres előadókhoz hasonlították, sőt a „gitár Paganinija”-ként is emlegették. Beethovennel személyes kapcsolatban állt, a kor zeneszerző-zongora-virtuózai, Johann Nepomuk Hummel és Ignaz Moscheles is nagyra tartották művészetét. Hummel több szóló- és kamaraművet írt gitárra, Giulianival koncertezett is.

Mauro Giuliani. Forrás: Gramofon – archív

A klasszikus gitár aranykorához további nagy művészek járultak hozzá: Matteo Carcassi, Luigi Legnani, Giulio Regondi. Az első „koncertgitárt” Antonio Torres Jurado (1817–1892) almeriai gitárkészítő, míg az akusztikus gitár őseit, a sík rezgőtétős gitárt a német C. F. Martin (1796–1873) állította elő markneukircheni műhelyében.

Kevesen tudják, hogy a kor legnagyobb hegedűvirtuóza, Niccolò Paganini (1782–1840) már gyermekkorában ismerte ezt a hangszert. Gitárra is írt szólóműveket, és szinte valamennyi kamaraműve tartalmaz gitárszólamot. Mindeközben elképesztő hegedűs hangszeres tudásával ejtette bámulatba a világot. Fiatal korában egy magas rangú, kiválóan gitározó hölgy kastélyában lakott és írt gitáros kamaraműveket. Párizsban egy kölcsönkapott gitárt látott el a kézjegyével, amely a neves zeneszerző, Hector Berlioz (1803–1869) tulajdona lett, és jelenleg a párizsi Conservatoire múzeumá-

ban látható. Berlioz is nagyon kedvelte a gitárt, *Benvenuto Cellini* című operájában szerepelteti is, sőt tanította is a játékát. Hangszerpedagógiai művében megjegyzi: „Gitárra nehéz komponálni, ha valaki nem birtokolja a hangszertudást.”

Carl Maria von Weber (1786–1826), aki a német nemzeti opera egyik megteremtője, ugyancsak kiváló gitárjátékos volt, dalait nem zongora-, hanem gitárkísérettel látta el, sőt, így is adta elő ezeket. Két operájában (*Abu Hasszán és Donna Diana*) is alkalmazza a gitárt.

Franz Schubert idejében a bécsiek kedvenc hangszerei közé tartozott a gitár: Schubert is játszott rajta, dalainak zongoraszólamát néha átírta gitárra és maga szólaltatta meg (*Das Wandern, Heidenröslein, Lied der Mignon, Morgengruss, Ungeduld, Wiegenlied*). Akár korábban Bachnál, nála is észlelhetők zenéjében, különösen zongoramuzsikájában lant-gitárjellegű motívumok (pl. *A szép molnárlány* dalciklusában). Tizenhat éves korában édesapja születésnapjára írt kantátáját gitár kíséri, de szólógitárra csak néhány kis művet és egy átiratot készített Wenzel Matiegka kvartettjéből, amely darab manapság is népszerű. Ha zongora nélküli lakásban lakott, a gitár volt segítségére, három hangszere is fennmaradt múzeumi és magántulajdonban. Schubert zeneműveinek egyik kiadója az az Anton Diabelli (1781–1858) volt, aki feleségével közösen működött közre neves zeneszerzők műveinek megjelentetésében. Az ő témájára írta Beethoven *Diabelli-variációit*. Jól játszott gitáron, szóló-, kamaraművei ma is kedveltek.

A neves spanyol zeneszerzők (pl. Isaac Albéniz, Enrique Granados, Manuel de Falla) pengetős hangokkal álmódták meg egyes műveiket, még akkor is, ha végül más hangszerre (pl. zongorára) írták meg azokat. Frédéric Chopin, Claude Debussy is nagyra értékelte a gitár hangzását: bár egy művet sem írtak rá, effektusait alkalmazták. A 19. század ugyanakkor a zongora és a hegedű évszázada volt, a gitár főként a házimuzsikában, az utcai zenében és a népzzenében volt rendkívül népszerű. A század végére egy jelentős spanyol művész készítette elő a klasszikus gitár 20. századi reneszánszát, amelynek vezető alakja kétségkívül Andrés Segovia lett.

Francisco Tárrega Eixea (1852–1909) gyermekkorában majdnem megvakult, ám rossz látása ellenére a gitárt hamarosan sajátjának érezte. Szülei tiltakozása ellenére tanult tovább, utcán és kocsmákban zenélt, majd ösztöndíjasként kiemelkedett társai közül. Korának nagy gitárvirtuóza, „a gitár Sarasaté”-ja lett. Egy gazdag özvegyasszony lett a mecénása, aki az egész családnak házat, ellátást biztosított. Jelentős zeneszerzői tevékenysége is, művei a gitáriradalom alapdarabjai. A Torres által kifejlesztett koncertgitárt ő vezette be a hangversenyéletbe, így ő az, aki a modern klasszikus hangversenygitározás megalapítójának tekinthető, s az ő tanítványa lett Segovia is.

Magyar lant-gitárjáték a 18-19. században

A magyar lantos énekmondók, mint Tinódi Lantos Sebestyén és az udvari lantosok, mint Bakfark Bálint lantvirtuóz után hazánkban is hódítani kezdett a gitár. Németországból érkezett a hangszer 1700 körül, neve *quinterna* volt, amely hamarosan kintornává magyarosodott. Vallásos, népi énekek divatos kísérőhangszere lett e kis hangszer, amelyet a gitár egyik ősének tartanak. Később a „koldusok hangszere” címet is elnyerte. Mauro Giuliani bécsi működése azonban Pest-Budát is érintette, a koncerthangszer a 19. században már szintén megjelent. A fiatal Arany János is lelkesen gitározott: falujáró színészként mindig vele volt a hangszer, és a korabeli leírások szerint idős korában is örömmel és gyakran játszott rajta.

A gitármánia a század második felében ugyan csökkent az erősebb hangú hangszerek elterjedésével, mégis egy kiváló gitáros működése kiemelendő. A Pozsonyban született Mertz János Gáspár (Kasparus Joseph Mertz) (1806–1856)

főként Bécsben tevékenykedett, tízhúros gitárjával sokfelé turnézott, és műveiben jelentős a magyar verbunkos zene hatása (*A magyar anyaföld virágai* Op.1., *Magyar fantázia* Op.65 No.1.). Egy kritikusa így nyilatkozott játékáról:

„Az összes gitárvirtuóz közül, akikkel találkoztam, minden bizonnyal Mertz volt a legnagyobb. Előadásmódját erő, lendület, érzékenység, pontosság, kifejezés és magabiztosság jellemezte. De játékában megvoltak az akkori német iskola hibái is, például néha zörejek voltak hallhatók a basszus húrok pengetésekor, és bizonyos passzázásokban néhány hang nem volt elég tiszta.”

Nyizsnyay (Nyizsnyánszky) Gusztáv (1829–1882) a 19. század egyik népszerű gitárvirtuóza volt, aki bejárta egész Magyarországot. Elnyerte a sajtótól a „magyar trubadúr” elnevezést, romantikus dalai és hangszeres művei felidéznek a magyar szabadságharc történéseit.

Irány a 20. század! A gitár mai formájának előfutárai

Bermudo Juan (1510–1565) spanyol szerző ismerteti könyvében a *vihuela comun*, azaz normál vihuela hangszert, amelynek hangolása (dupla húrral) megegyezik a mai gitáréval. A *guitarra* ennek kicsinyített változata, a nagyobb, basszushangszer. A 17. századi Anglia népszerű hangszere a *cister* (4-7 vagy akár 13 húrral): kör alakú hangszer, átmenet a lant és gitár között (további nevei: cittern, cithern, cistre, cetera, cithara). 1788-ban J. G. Stauffer létrehozta a *violoncell-citarre*-t, amelyen vonóval játszottak, és csellóalakja volt. A *chitarra battente* (öblösgitár) Olaszországban lett népszerű a 17-18. században. Ezt már pengetővel szólaltatták meg, s ez a mai jazzgitár őse. A nehezebben hangolható bélhúrokat csak a 20. század elején tudták felváltani a sokkal praktikusabb nejlónhúrokkal. Ebben a formájában a klasszikus gitár valódi koncerthangszerre vált. Hogy miként hódította meg a legnagyobb koncerttermeket, arról írásunk következő része fog beszámolni.

J. K. Mertz gitárgyűjteményének borítója, 1920. Forrás: Gramofon – archív